

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра філології**

**ВИКОРИСТАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРИЙОМІВ НАВЧАННЯ У
ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МОРФЕМІКИ І СЛОВОТВОРУ**

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка
Спеціальності 013 Початкова освіта
Освітньо-професійної (наукової) програми
01 Освіта/ Педагогіка
Демченко Анастасія Юріївна

Керівник: канд. пед. наук, доцент
Сугейко Любов Григорівна.
Рецензент: канд. пед. наук., доцент
Гриценко Ірина Валентинівна

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи методики вивчення морфемної будови слова та елементів словотворення у початкових класах	6
1.1. Лінгводидактичний аспект досліджуваної проблеми.....	6
1.2. Поняття про морфемну будову слова, словотвір.....	14
РОЗДІЛ 2. Система роботи над вивченням морфемної будови слова та елементів словотворення у початкових класах	26
2.1. Зміст програмних вимог з розділу «Будова слова».....	26
2.2. Методика вивчення морфемної будови слова на уроках української мови в початкових класах.....	31
2.3. Експериментальне дослідження вивчення морфемної будови слова у 3 класі (констатувальний експеримент).....	36
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	44
Додаток А. Науково-ігровий підсумковий урок (конспект уроку).....	44
Додаток Б. Конспект уроку з теми «Закінчення слова» (3 клас).....	48
Додаток В. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	51
Додаток Г. Довідка про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці.....	52
Додаток Д. Довідка про повторну перевірку роботи на unіcheck.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нові тенденції розвитку освіти в Україні поставили перед Новою школою низку важливих завдань і зумовили зміни в організації та змісті освітньо-виховного процесу, пошуки нових технологій навчання. Одним із головних завдань у розв'язанні цієї проблеми є наповнюваність, багатство уроку української мови. Через її вивчення «в початкових класах здійснюється початкова мовна освіта молодших школярів, їхній розумовий і мовленнєвий розвиток», що сприяє формуванню, особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення».

Вивчення будови слова впливає на збагачення словникового запасу учнів, розвиток образного мислення. Школярі оволодівають словотворчими засобами, способами розкриття лексичного значення слова, підвищують орфографічну грамотність, краще засвоюються основні правила української орфографії, знайомляться із способами творення нових слів, правильно тлумачать значення новоутвореного слова і цим самим підвищують загальномовну культуру, розширюють загальний розвиток.

Опрацьовуючи цей розділ учитель повинен більше уваги приділяти способам творення слів, розкривати походження окремих з них, розглядати як пов'язується морфемна будова слова із лексичним значенням слова, постійно працювати над збагаченням словникового запасу удосконаленням орфографічних навичок.

Здобувачі початкової освіти мають елементарні знання про основу слова і закінчення, вчать виділяти значущі частини слова (корінь, суфікс, префікс), дізнаються про основне джерело поповнення української мови новими словами (за роллю суфіксів і префіксів у творенні нових слів).

У вивченні морфемної будови слова необхідно приділяти належну

увагу попередженню типових учнівських помилок. Дуже важливо навчити учнів розмежовувати поняття «словотвір» і «морфемна будова слова». Для цього треба будувати роботу над словом так, щоб зацікавити учнів, обрати цікаві види і форми роботи, більше уваги приділити розширенню й поповненню їхнього словника, опрацюючи методичні поради щодо вивчення цього матеріалу, ознайомлювати дітей з науковою літературою.

Досліджували морфемну будову слова психологи, вчені-лінгводидакти такі як: Т.Я. Біленька, О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, В.О. Горпинич, С.І. Дорошенко, Т.Ю. Горбунцова, П.В. Тофанчук, М.Я.Плющ, К.Д.Ушинський та інші, вони розробили методи, прийоми, форми роботи, дали методичні настанови щодо засвоєння цього розділу. Усі ці дослідження представляють науковий інтерес. Однак окремі аспекти морфемної будови слова ще не досліджено.

Об'єкт дослідження – вивчення морфемної будови слова і елементів словотвору в початковій школі.

Предмет – методика роботи над засвоєнням молодшими школярами морфемної будови слова та елементів словотвору.

Мета: дослідити і узагальнити методику роботи з вивчення морфемної будови слова та словотвору у початковій школі. Виходячи з визначення мети даної роботи, ми поставили такі **завдання:**

1. Вивчити стан дослідження проблеми в науково-методичній літературі.
2. Дослідити і узагальнити роботу з навчання морфеміки та елементів словотвору.
3. Підібрати види вправ, що сприяють засвоєнню морфемної будови слова та елементів словотвору.
4. Експериментально перевірити рівень знань учнів 3 класу щодо засвоєння даної теми.

Методи дослідження: Теоретичні: аналіз і узагальнення наукової

та методичної літератури з проблеми дослідження, методичний аналіз матеріалу, поданого у шкільних програмах і підручниках; спостереження й аналіз нормативної літератури та уроків української мови.

Апробація. Роботу було заслухано і обговорено на засіданні кафедри філології

Практичне значення: запропонований матеріал стане у нагоді студентам педагогічних закладів освіти, у написанні курсових робіт, рефератів; матеріали дослідження можна використовувати на уроках української мови під час проходження педагогічної практики.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Розділ 1. Теоретичні основи методики вивчення морфемної будови слова та елементів словотворення у початкових класах

1.1. Лінгводидактичний аспект досліджуваної проблеми

Словниковий склад української мови постійно збагачується новими словами за певними закономірностями. Є два джерела збагачення лексики: утворення і запозичення слів. Запозичуються слова і з інших мов, але їх відносно небагато. Джерелом збагачення лексики української мови є слова, які творяться різними способами.

Морфемна будова слова і засоби та способи словотворення до цього часу викликають інтерес науковців. Це питання у своїх наукових доробках досліджували І.Бодуен де Куртене, Т.Возний, Т.Біленька, О.Біляєв, О.Шевчук, Н.Клименко, І.Ковалик, М.Чемерисов, В.Русанівський, О.Пономарів, С.Пономаренко, О.Шевчук, В.Горпинич, С.Дорошенко, Т.Горбунцова, М.Я. Плющ та інші.

Вивчення морфеміки та словотвору української мови має велике значення для школярів, тому що допомагає проникнути в сутність морфологічної структури слова, усвідомити смислові зв'язки між спорідненими словами, а це призводить до уточнення семантики слів і дозволяє учневі правильно і точно вживати їх у мовленні. Вивчення будови слова розширює загальну орієнтацію дитини в системі рідної мови, допомагає йому зрозуміти знакову природу мовних одиниць, зв'язати лексичну і граматичну системи, сприяє філологічному розвитку школяра. Елементарні знання про творення слів різних частин мови допомагають учням усвідомити основний шлях поповнення мови новими словами, а розуміння ролі морфем в слові, семантики префіксів і суфіксів, сприяє розвитку у дітей здатності вживати слова в мовленні з урахуванням значення афіксів, що входять до складу їх. Уміння орієнтуватися в морфемній структурі слова необхідно при осмисленні багатьох орфографічних правил, тому що в більшості освітніх систем як

основа формування орфографічного досвіду представлений морфологічний принцип української орфографії (виняток становить система розвивального навчання Д.Б. Ельконіна - В.В. Давидова, де навчання орфографії будується на фонематичній основі). Нарешті, вивчення морфемного складу має великі можливості для розвитку розумових здібностей учнів, так як в процесі цієї роботи формуються і удосконалюються такі розумові операції, як аналіз, порівняння, синтез, абстрагування, узагальнення.

Для успішної організації роботи з морфеміки необхідно мати на увазі наступне: морфема як одиниця знакової системи має форму (фонемний / буквенний склад) і зміст (значення) і виділяється з ряду слів, що мають схожість за цими ознаками: спільність в значенні і фонемний склад, наприклад, слова силач, оформлювач, читач, перекладач мають однакову частину -ач- і позначають особа за родом занять або професії; в цей ряд можна включити слова вимикач, нагрівач, також мають частина -ач-, так як в цих словах немає другої необхідної ознаки - загальне в значенні, вони позначають не особу за родом занять або професії, а предмет, що виконує названу дію; спостереження над подібним матеріалом допоможуть дитині, з одного боку, краще зрозуміти специфіку мовного знака, а з іншого боку, дозволять не допускати помилок при розборі слова за складом.

У багатьох кореневих морфемах спостерігається чергування фонем, і хоча в початкових класах програмою не передбачено знайомство учнів із цими закономірностями, важливо мати їх на увазі, тому що діти можуть відчувати труднощі в засвоєнні орфографічно правильного письма.

Розширюють словниковий склад мови нові слова, які з'являються під час розвитку виробництва, науки, техніки, культури, з появою нових термінів, назв предметів тощо. «Кожне таке слово є суспільним явищем, бо зумовлене потребами суспільства» [13, с. 43].

Наприклад, «нові слова *примірник, моволюбний* виникли з елементів, що існували в мові (лексеми сполучаються за допомогою інтерфіксів або за допомогою відомих суфіксів та префіксів). Всі новоутворені слова оформляються за граматичними законами мови» [41, с.54].

Необхідно вчити школярів розмежувати словотвірний аналіз слова, мета якого - з'ясування зв'язків між словами, існуючими на даному етапі розвитку мови, і етимологічним (історичним), мета якого - встановлення генетичного споріднення українських слів; звернення до етимології слова доречно при поясненні незрозумілих із точки зору сучасної орфографії (наприклад, столиця, місто).

Словотвір, як «розділ мовознавства, вивчає структуру слів, способи їх творення, словотворчі значення, що виникають у процесі словотворення. Словотворче значення – це значення, що належить слову в цілому і формально виражається внутрішніми засобами ряду слів певної частини мови. Воно відмінне від лексичного та граматичного, не має такого загального характеру і виявляється лише в межах словотворчого типу» [41, с.103]. Предметом вивчення цього розділу є не лексичне значення слова, а його похідна, твірна, мотивована, мотивуюча основа, словотворчі засоби, способи словотворення. Словотворче значення розкривається в конкретному слові, тому основною одиницею словотвору є слово, у якому поєднується лексичне і граматичне значення.

Учні повинні усвідомити що:

- 1) словотвір наповнює лексику новими словами;
- 2) кожне утворене слово має словотворчі засоби, які треба вміти знайти і пояснити;
- 3) знати способи творення слів української мови без уживання термінів (суфіксальний, префіксальний).

Дуже часто учні змішують поняття словотворчої і морфемної

будови слова, вважають, що словотвір і морфемна будова – це одне й те саме, тому змішують поняття «морфемний аналіз слова» з «словотворчим», «між словотвором і морфемною будовою слова існує принципова різниця, яку треба обов'язково усвідомити. Лише тоді, коли учні будуть чітко розмежовувати словотвір і морфемну будову слова, можна вважати, що обидва розділи засвоєно свідомо» [13, с. 64].

У чинних програмах початкової освіти не вивчається окремо тема «Словотвір», але у вступній бесіді вчитель у доступній формі повинен розкрити ці питання на зрозумілих учням прикладах, щоб сформувати у дітей відповідні поняття [13, с. 67].

З погляду морфеміки лексична одиниця являє собою структурну єдність взаємопов'язаних елементів, тобто морфем, які утворюють слово. Під морфемною будовою слова розуміється сукупність значущих частин, що виділяються в слові.

І. Бодуен де Куртене ще у XIX столітті дав чітке визначення терміну «морфема».

«**Морфема** – це найменша неподільна значуща частина слова, тобто найменша двостороння одиниця в будові слова, яка не розкладається на одиниці такого ж порядку».

До значущих частин слова відносять **корінь, префікс, суфікс і закінчення**.

Важливу роль у вивченні морфеміки грає якість фонетичної підготовки учнів, ступінь розуміння ними особливостей графіки. Так, щоб усвідомити, що в словах дорога і цапля одне і те ж закінчення (а), дитині необхідно визначити звуковий склад закінчення і згадати, що звук [а] після твердого та м'якого приголосного позначається різними буквами, інакше у школяра не виникне уявлення про іменники одного типу відмінювання як про слова, що мають один і той же набір закінчень, що може привести до труднощів.

Незважаючи на те, що Державний стандарт початкової загальної освіти не передбачає на цьому етапі навчання ознайомлення учнів з синонімією і омонімією на морфемному рівні, необхідно все-таки проводити спеціально організовані спостереження, що дозволяють дітям усвідомити наявність в мові слів, у яких різні по фонемному складу афікси висловлюють однакове значення (підійшов, приплив - значення наближення; водичка, грибок, донечка – значення пестливості), і слів, в яких один і той же афікс має різну семантику (сусідка, українка – особи жіночої статі; книжечка, пісенька – значення зменшуваності в поєднанні з експресивним значенням пестливості; горошина, квасолина – значення одиничності, верховина – значення збільшуваності). Така робота дозволить збагатити і уточнити словник дитини, удосконалювати такі якості мови учнів, як точність і багатство, забезпечить швидкість і доречність вибору слова в тій чи іншій мовної ситуації.

Як уже зазначалося, для формування вміння розрізняти однокореневі слова і форми слова необхідно сформулювати поняття основа слова, що слід зробити після вивчення специфіки і ролі закінчення.

Вивчення теми з морфеміки і словотвору традиційно починається в 3 класі, проте вже у 2 класі відбувається ознайомлення учнів із словами- родичами. Порівнюючи слова одного словотворчого гнізда, учні бачать, що для пояснення їх значення використовується одне і те ж слово, що у всіх цих словах є загальна частина з однаковою семантикою, і роблять висновок, що подібні слова називаються спорідненими (вечоріє - настає вечір, вечірній - відбувається ввечері, ввечері - з настанням вечора; при поясненні значення всіх слів використовували слово вечір – частина доби перед настанням ночі, у всіх словах є загальна частина вечір -, всі ці слова близькі за змістом, такі слова називаються спорідненими).

Щоб у дітей не склалося хибного уявлення про спільнокореневі слова, близькі тільки за змістом або тільки за звучанням (написання),

необхідно для зіставлення пропонувати слова з синонімічними коренями, тобто близькими за змістом (горе, біда; йти, крокувати; розповідь смішний, веселий), і слова, подібні тільки за звучанням (носик, носити; лисиця, листя). Таким чином, в результаті дослідницької роботи, організованої учителем, діти приходять до висновку, що спорідненими є тільки ті слова, які мають і загальну частину, і близькі за змістом.

Далі вводиться поняття кореня слова як загальної частини споріднених слів, дається визначення однокореневих слів як слів, що мають один корінь, встановлюються синонімічні відносини між поняттями «спільнокореневі слова» і «однокореневі слова», формується вміння підбирати споріднені (однокореневі) слова, виділяти в слові корінь. Для формування цих умінь можна запропонувати наступні завдання: знайти до даного слова однокореневе слово, більш просте за значенням і структурі (дерев'яний від дерево, страусеня від страус), в невеликому тексті або групі пропозицій знайти родинні (однокореневі слова), виділити корінь з ряду однокореневих слів, утворити однокореневі слова від даного кореня.

На цьому етапі вивчення будови слова триває розпочате в період навчання грамоти спостереження над однаковим написанням кореня в споріднених словах, засвоюється правопис ненаголошених голосних і парних за дзвінкістю і глухістю приголосних в коренях слів, це вміння розвивається вже не на фонемній, а на морфемній основі.

Наступним кроком у вивченні морфемної структури слова є ознайомлення із закінченням як змінною частиною слова, яка служить для зв'язку слів і відображає ці зв'язки слова з іншими словами в реченні. Спостереження над зміною закінчення і його граматичною роллю відбуваються при порівнянні слів в однині і в множини. В результаті цих спостережень діти приходять до висновку, що при зміні закінчення слово не змінює свого лексичного значення (не змінюється за змістом),

змінюється тільки його зовнішній вигляд (форма); роблять висновок про те, що закінчення – значуща частина слова, тому що його зміна тягне за собою зміни в граматичних характеристиках слова (спостереження над зміною значення числа). Одночасно з накопиченням знань про закінчення формується вміння виділяти його шляхом зіставлення даного слова з його словоформами.

Поряд зі словами, в яких закінчення матеріально виражене, предметом спостереження повинні стати також слова з нульовими закінченнями, хоча це і не передбачено обов'язковим мінімумом змісту початкової загальної освіти, інакше в подальшому може виникнути ситуація, що учень не буде відрізняти слова дійсно без закінчень від слів, які в одній зі своїх форм мають нульове закінчення. У методиці прийнято при вивченні закінчення йти від закінчення фонемно вираженого до нульового.

Для формування перерахованих знань та умінь можна запропонувати наступні завдання: змінити форму слова за вказаним значенням, виділити в слові закінчення і визначити його значення, зі слів, пред'явлених в початковій формі, скласти пропозицію, з ряду слів або тексту виписати форми одного слова, визначити, чим вони відрізняються; скласти текст, використовуючи в якості засобу зв'язку форми одного слова.

Накопичення знань учнів про закінчення відбувається в подальшому при вивченні морфології: конкретизуються уявлення про зв'язки між словами, усвідомлюються граматичні властивості слів найважливіших частин мови, і інформація, яку несе закінчення, стає для учня більш змістовною.

Традиційно в початковій школі не формується поняття основа слова (в системах розвивального навчання Д.Б. Ельконіна - В.В. Давидова, Л. В. Занкова це програмний матеріал з української мови), хоча, як показує практика, молодші школярі легко це поняття засвоюють

і користуються відповідним терміном. Учитель повинен розуміти, що сформованість даного поняття дасть можливість учневі безпомилково розрізняти однокореневі слова і форми слова.

Наступним етапом у вивченні складу слова є знайомство з префіксом і суфіксом як словотворчими афіксами, спостереження над формотворчими морфемами в початковій школі. Поняття про префікси і суфіксах діти отримують, зіставляючи однокореневі слова з різними префіксами і суфіксами (ходити - йти, приходити, виходити, підходити, відходити, доходити; море - моряк, морський), з'ясовуючи, що ці слова відрізняються за значенням і що різниця в їх значенні обумовлена частиною, що стоїть перед коренем або після нього. Після аналізу мовного матеріалу вводиться термін (префікс, суфікс). На основі спостереження над словами, в яких ці слова вживаються, учні приходять до висновку: префікс - це значуща частина слова, яка стоїть перед коренем (або іншим префіксом) і служить для утворення нових слів, а суфікс - це значуща частина слова, яка стоїть після кореня (або іншого суфікса) і служить для утворення нових слів. Дані визначення дозволяють зафіксувати, що префікс і суфікс - значущі частини слова, тобто мають значення, яке реалізується в складі слова, і можуть стояти не тільки безпосередньо перед коренем. Це створює передумови для контролю за правильністю виконання дій при розборі слова за складом.

На закріплення розуміння дітьми ролі префікса і суфікса спрямовані такі завдання: від даних слів утворіть за допомогою префіксів (суфіксів) однокореневі слова; визначте, в чому різниця між однокореневими словами з різними префіксами (суфіксами) за змістом; в тексті замість використаних слів вставте відповідні за змістом однокореневі слова з іншими префіксами або суфіксами; утворіть від даних слів однокореневі, що позначають, наприклад, початок дії, завершення дії, професію, маленькі (великі) предмети; випишіть з тексту

слова з різними префіксами (суфіксами); виділіть і позначте префікси і суфікси в словах.

У процесі словотворчих вправ школярі практично засвоюють написання багатьох суфіксів, запам'ятовують, як пишуться найбільш поширені префікси, вчать розрізняти омонімічні префікси і суфікси. При визначенні їх традиційно вдаються до прийому зіставлення однокореневих слів з різними префіксами (суфіксами) і без них.

Слова можуть мати як мінімум дві морфеми (основу і закінчення (*серц-е, школ-а*), а як максимум 7-8. Таких слів в українській мові більше. Є слова, які мають непохідну основу і не мають форм словозміни (для, за, але, ох!, кафе, поні, там, тільки).

Закінчення є носієм значення роду, числа і відмінка (*квітк-а* – закінчення вказує на жіночий рід, однину, називний відмінок).

Отже, знання, які здобувають учні початкової школи про будову слова і елементи словотвору, стануть у нагоді під час вивчення частин мови, словосполучення, речення. Вони розвивають правописні уміння й навички, зацікавленість у вивченні предмета.

1.2. Поняття про морфемну будову слова, словотвір

«Морфемна структура слова – це наявність певної кількості морфем, які поєднані між собою в лінійному порядку»[1, с.7].

Кількість морфем у слові може бути різною.

Структура – «це співвідношення, взаємне розташування частин мовної одиниці, її будова»[1, с. 7]. Структуру слова можна визначити як морфемну будову слова, морфеми якого розташовуються відповідно до закономірностей української мови.

Як правило, морфеми розташовуються у такій послідовності – префікс, корінь, суфікс, закінчення. Наприклад, при-мор-ськ-ий, про-ліс-к-и і тд. У різних словах ця модель може проявляти себе по-різному. Наприклад, школ-а – школ-яр – при-шкіль-н-а.

Вивчення основи слова і закінчення

Поняття *основа* слова є одним із основних понять морфеміки.

Основа слова – це частина слова, яка наявна в кожному слові і є обов'язковою частиною слова української мови.

Розкрити значення основи слова неможливе закінчення.

Учні повинні засвоїти, що закінчення – це змінна частина слова, яка служить для зв'язку слів у реченні і стоїть у кінці слова.

Здобувачам початкової освіти важко зрозуміти роль закінчення як засобу вираження граматичного значення слова. Воно може виражати кілька граматичних значень. Наприклад, закінчення *-ю* у слові *пісню* є показником жіночого роду, однини, знахідного відмінка, у слові *тінь* закінчення матеріально не виражене, тому учням важко усвідомити поняття про нульове закінчення слова, і вчителі вживають термін «слово без закінчення».

Формування поняття про закінчення відбувається за етапами: спочатку учні отримують елементарні уявлення про закінчення. Найчастіше це здійснюється під час виконання вправ, які передбачають спостереження за формою текстів. Найкраще проводити спостереження за формою одного і того самого слова в тексті. Учні виписують слова, які повторюються і визначають змінну частину слова.

На наступних етапах вивчення закінчення учні усвідомлюють, що воно пов'язує слова в реченні. Можна запропонувати учням деформований текст.

Завдання:

Спишіть текст, вставляючи правильно закінчення.

У темному ліс, в глибокому яр спали два вітри. Ласкавий – хлопчик із синіми очі, і холодний – дід з колючою борода. Білі сніг вкрили поле.

На завершальному етапі вивчення закінчення учні усвідомлюють, що закінчення – це змінна частина слова, яка стоїть в кінці слова і

служить для зв'язку слів у реченні.

Виконання різних видів вправ на засвоєння закінчення сприяє усвідомленню його ролі у мовленні, вчить правильно поєднувати слова, готує до сприйняття вивчення частин мови. Це можуть бути вправи на визначення закінчення у виділених словах; поєднання слів у словосполучення, розкриття дужок з правильною постановкою слів у відповідному відмінку. Наприклад:

- До поданих іменників доберіть прикметники, визначте їх закінчення.

Зразок: Земля: українська, рідна, родюча, красива, врожайна.

Лебідь: білосніжній, ...

Мишка: маленька, ...

Подруга (друг): вірна (вірний), ...

Море: тепле, ...

І навпаки, доберіть іменники до поданих прикметників і визначте закінчення іменників. Така робота продовжується і на наступних етапах вивчення різних розділів чинної програми, особливо граматики.

Вивчення кореня слова

Корінь – головна частина слова, яка наявна в кожному слові і містить основний елемент лексичного значення.

Слова, які мають однаковий корінь, називаються спорідненими, або однокореневими.

Учням буде цікаво послухати лінгвістичну казку про «Споріднені слова» [20, с.154].

Споріднені слова

«Намалювала Марічка казкового птаха і потяглася вгору, щоб вирівняти спинку. Коли чує якісь звуки. Прислухалась дівчинка... Це казковий Птах заговорив! Підійшла вона до птаха ближче і чує: «Я з Країни споріднених Слів! Давай злітаємо разом до моєї країни. Я хочу познайомити тебе зі своїми друзями».

- Я згодна! – Сказала Марічка з радістю. Птах встав, стрепенувся, розправив крила, посадив на них дівчинку і вони полинули до казки.

Перед ними з'явився квітучий сад, а поруч – маленький вишневий садочок. Їх зустрів незвичайний садівник із садовими квітами на голові. Він привітався і гостинно запросив гостей до столу. Там були мед, який бджілки принесли з маленького садка, і багато овочів з присадибної ділянки.

Прилетіли зграйками незвичайні пташки. Кожна зграйка мала свій колір пір'я, наче утворилося кілька веселок.

- Хто це? – здивувалась дівчинка.

- Це мої друзі – Споріднені слова. І в кожній зграйці всі вони різні між собою, тому мають один корінь і колір. Їх ще називають спільнокореневими словами.

Подякувала Марічка за гостинність. Повернув її Птах додому, знову став малюнком, а дівчинка ще довго пам'ятала ту казкову подорож до Країни Споріднених Слів [23. С.65].

Зацікавивши дітей спорідненими словами, можна запропонувати таке завдання:

- Куди прилетіла Марічка з казковим птахом? (у сад)
- Виписати з тексту споріднені слова до слова сад.

Виконуючи такі завдання, учні краще запам'ятовують поняття, пов'язані із спільнокореневими словами.

Після цього учні розширюють знання із даної теми. Вони дізнаються, що близькі за значенням слова не вважаються спорідненими словами (наприклад, могутній, сильний);

- слова можуть однаково звучати, але не бути однокореневими, бо у них різні корені. Наприклад, *граб* і *граблі*;

- в однокореневих словах корінь може частково змінювати свій звуковий склад (чергування голосних і приголосних у корені).

Наприклад, рука – руці, пекти – печу, береза – беріз, човен – човна та ін.

Учитель повинен навчити учнів розрізняти однокореневі слова (*кіт-котик*) і форми одного й того ж слова (*кота – коту – котом*).

Здобувачі початкової освіти повинні усвідомити, що правильно визначити корінь у слові можна тільки добором споріднених слів, і спільна частина, яка передає основне значення, буде коренем. Оволодіти цими знаннями не так просто, треба дитину цього навчати.

«Корінь слова вивчається у певній послідовності. Спочатку на основі порівняння слів за значенням і будовою вводиться термін «споріднені слова», потім повідомляється, що спільна частина споріднених слів називається коренем, а споріднені слова називаються ще й однокореновими (2 клас)» [5, с.13] .

На цьому етапі формування поняття «корінь слова» можна використати такі, наприклад, завдання:

- порівняйте слова:

сніг, сніжок, сніжний,

Що між ними спільного, а чим вони відрізняються одне від одного;

- згрупуйте слова за значенням, поясніть, як ви згрупували слова:

синька, синочок, синити, син, синіє.

Учні визначають корінь у словах, графічно позначаючи його.

Учитель вводить значок для схематичного позначення кореня.

Учні ознайомлюються з терміном „корінь”, виділяють його основні ознаки, як наявність в однокоренових словах спільної смислової і звукової частини.

Треба пояснити дітям, що найістотнішу ознаку кореня становить смисл, а не однакове звучання частини різних слів. Закріпити ці знання можна на таких видах вправ:

- протиставлення однокоренових слів і синонімів;

- однокоренових слів і слів, які мають корені-омоніми.

Випишіть з поданого ряду ті слова, які мають однакову частину:

Пролітати, літечко, літній, влітку.

Чи можна їх назвати однокореневими?

Чому деякі слова не можна вважати однокореневими? Доведіть це.

вода, водити, підводний, водій;

- випишіть спочатку близькі за значенням слова, а потім однокореневі:

завірюха, метіль, хуга, метелиця;

- викресліть зайве слово:

сад, садок, парк, сквер..

Такі завдання дають змогу вчителю попередити помилкову орієнтацію дітей тільки на семантичну близькість слів, а протиставлення однокореневих слів і слів з коренями – омонімами попереджує помилкову орієнтацію тільки на структурну і звукову близькість.

Формуючи поняття про корінь слова і однокореневі слова необхідно особливу увагу звертати на чергування голосних чи приголосних звуків, яке відбувається в корені. Цьому сприяє виконання таких завдань:

- скільки груп однокореневих слів записано: Соломія, солома, солом'яний., соломка, Соломієчка. Доведіть свою думку;

- випишіть споріднені слова до слів *сирий, сирний, сиркова, відсирів, сирок.*

Це можуть бути вправи й іншого характеру, такі, як наприклад,

- доберіть якнайбільше однокореневих слів до слова *веселка* (Цю вправу можна провести в ігровій формі у вигляді змагання, у якій переможцем стає той, хто називає останнє слово);

- випишіть із тексту однокореневі слова:

« Дзвоник

Літо стернями пішло,

Входить осінь у село,

Я люблю рум'яну осінь,

Над садами чисту просинь,
 Молотарки спів у полі,
 Перший дзвоник в нашій школі,
 Що нас кличе, мов зоря,
 До книжок, до букваря.»

М.Стельмах

- доберіть спільнокореневі слова із чергуванням голосних (чи приголосних) звуків у корені.

Виконуючи різні види завдань щодо формування поняття «корінь слова», учні усвідомлюють, що корінь головна частина слова без якої не може існувати слово.

Вивчення префікса

Про префікс учні повинні знати, що вони утворюють нові слова (*ліс-праліс*) або слова з новими відтінками значень (*тихий-претихий*);

- префікс завжди стоїть перед коренем.

Значення префіксів найкраще розкрити під час вивчення дієслів, тому що для цієї частини мови префіксальний спосіб є дуже продуктивним. На його прикладі учні краще зрозуміють лексичну роль даної морфеми (*нести-принести, робити-зробити, писати-написати, летіти-перелетіти*).

Щоб в учнів не склалося враження про те, що префікс як морфема, вживається тільки в дієсловах, слід пропонувати для аналізу й інші частини мови: іменник (*щастя-нещастя, мова-прамова*), прикметники (*холодний-прехолодний*).

Інколи учні змішують поняття «префікс» з омонімічними прийменниками. Для цього краще брати не окремі слова, а словосполучення, до того ж такі, у яких є омонімічні префікси і прийменники (*поїхав по зерно, відійшов віддороги*). Це дає змогу учням краще усвідомити значення префіксів, адже вони однаково звучать, але виконують різну функцію, і пишуться по-різному, хоча в

словосполученнях префікс і прийменник мають багато спільного. Наприклад, у словосполученні *відійшов відстолю* префікс і прийменник вказують напрямок дії.

«Після того як діти одержують початкове уявлення про значення префіксів, відбувається узагальнення їхніх істотних ознак у спеціальному слові – термін, формулюється визначення префіксів (частина слова, що стоїть перед коренем і надає слову нового значення або смислового відтінку), вводиться його схематичне позначення» [20, с.156,157].

Префікс

«Префікса можливості безмежні.

Пари слів, що змістом протилежні,

Префікс може в значеннях зрівняти.

Але що нам довго мізкувати?

Префікса до слів додаймо з вами –

Різні стануть означать те саме» [22, с. 60].

Учні початкової освіти отримують тільки пропедевтичне уявлення про префікс і не вивчають усієї багатогранності цієї морфеми. Але спостереження за префіксами дає можливість усвідомити його словотворчу роль, переконатися в тому, що приєднуючись до слова, вони впливають на його лексичне значення. Особливо яскраво це видно під час виконання вправ, спрямованих на порівняння і добір однокореневих слів, різниця у значенні яких зумовлена наявністю префікса, на утворення за допомогою префіксів нових слів. Це можуть бути вправи на порівняння: **писати-розписати, носити-зносити, читати-перечитати, лігати-відлігати**, поясніть, що в них спільного і чим вони відрізняються;

- доберіть декілька слів з одним і тим же префіксом (*ви-*, *за_ та ін.*);

- виділіть префікси у словах: **принести, приклеїти, прилягти,**

поясніть значення новоутворених слів та їх правопис;

- доберіть антоніми до слів: *заїхати, відговорити*.
- спишіть прислів'я, виділяючи у словах префікси.

Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує. Мати найрідніша у світі людина. На світі знайдеш все, крім рідної матері. Думка найхуткіша, земля найситніша, сон наймиліший. Сім раз відміряй, один раз відріж.

- до поданих слів доберіть антоніми з префіксом *з-* (*с-*). Префікси виділіть.

Вгорі –

Насолодити –

Відданий –

Загублений –

Звечора –

Злетіти –

Закохатися –

Підходити –

Опрацювання цієї теми у початкових класах має практичне значення: вчить школярів правильно вживати префікси під час спілкування.

Вивчення суфікса

Вивчення суфікса в початкових класах має важливе значення у формуванні емоційно-образної лексики, розкритті ролі суфіксів у слові. Учні мають зрозуміти, що:

суфікс – це частина слова, за допомогою якої утворюються нові слова, смислові відтінки у значенні слова (вказує на ставлення до предмета, ступінь та міру якості і розміру предмета тощо);

суфікс завжди стоїть після кореня перед закінченням, якщо закінчення матеріально не виражене (нульове закінчення), то суфікс стоїть після кореня;

у слові може бути декілька суфіксів.

Здобувачі початкової освіти знайомляться лише із суфіксами, що мають значення пестливості, зменшуваності, з суфіксами, за допомогою яких утворюються назви людей за родом заняття, за професіями та суфіксами, з допомогою яких утворюються назви найуживаніших предметів побуту.

Засвоєння поняття «суфікс» починається із розуміння значення зменшено-пестливих суфіксів (хлопчик, козенячко, краплинка, сонечко, школярик, пісенька та ін.). При поясненні поняття «суфікс» учитель спирається на конкретні уявлення дітей. Для цього він демонструє предметну наочність або малюнки, ілюстрації, використовує інтернет-джерела, спрямовує увагу школярів від порівняння предметів у дійсності до порівняння слів – назв цих предметів. Наприклад, учитель показує зображення великого будинка і дитячого іграшкового будиночка, великого кавуна і маленького кавунчика. Діти роблять висновок, що поняття «малий» може передати не тільки слово *малий*, а й частинка слова:

-очк (будинок – будиночок), -чик (кавун – кавунчик), -к- (риба – рибка). Школярі усвідомлюють, що нові слова (*будиночок, кавунчик, рибка*) утворилися саме за допомогою суфікса, приєданого до кореня.

З терміном «суфікс» і його схематичним зображенням школярів знайомить учитель.

Далі вчитель спрямовує роботу учнів на поглиблення уявлень про словотворчу функцію суфіксів. Так, «діти на основі порівняння однокореневих слів (*сир – сирник, чай – чайник, трактор – тракторист*) переконуються в тому, що за допомогою суфіксів утворюються слова-назви предметів побуту чи занять людей. При цьому слід звертати увагу на те, що нове слово утворилося від іншого за допомогою суфікса, який завжди стоїть після кореня» [26].

Доречним буде застосування порівняльного методу навчання

шляхом зіставлення суфікса і префікса. Краще це продемонструвати на дошці або спроектувати на екран. Це можуть бути приклади слів, аналіз за будовою типу *друг – дружок, і друг – недруг* дає змогу зробити такий висновок: і префікс, і суфікс служать для утворення слів, але префікс стоїть перед коренем, а суфікс – після нього.

Усвідомити роль суфікса в слові допоможе також його порівняння з закінченням. І суфікс, і закінчення можуть стояти після кореня, але суфікс змінює значення слова (*ліки, лікар*), а закінчення змінює тільки форму слова: *картина, картини, картиною*, саме ж значення слова при цьому не міняється.

Вивчення будови слова у початкових класах має на меті ознайомити учнів не тільки із значенням морфем, а й сприяє формуванню правильно використовувати їх в усному й писемному мовленні, розвиває практичні навички засвоєння самого процесу словотворення. Тому доцільним буде використання таких типів вправ:

1. На спостереження за роллю морфем у слові:

- поясніть, яка частина другого слова змінила його значення (*гриб – грибок, садити – розсадити*);
- поясніть, як утворилося друге слово (голос – голосок, вишня – вишенька)
- поясніть, як утворилося друге слово, якою частиною мови воно є і якою частиною мови воно було (*весна – весняний, зелений – зелень*).

2. На зміну морфем у слові:

- у поданих словах замініть суфікс *-ик* суфіксом *-иц* (*ставок, хвостик, вовчик*). Поясніть, як змінюється значення утворених вами слів?
- У поданих словах *вийти, роз'єднати* замініть префікси іншими так, щоб вийшло слово з протилежним значенням (антоніми).

3. На добір слів:

- Доберіть слова за поданими схемами:

- Доберіть до слова *білизна* однокореневі слова різних частин мови, поясніть їх творення;

- У слові *стежка* знайдіть суфікс, доберіть декілька слів з таким суфіксом, поясніть значення утворених слів;

- У слові *перебігти* визначте префікс, доберіть ще кілька слів із цим префіксом, поясніть значення утворених слів.

4. На утворення слів.

- Утворіть від поданих іменників прикметники (*слива, яблука, машина*);

- Утворіть від поданих дієслів іменники за зразком читати – читання (малювати - ..., лежати -...);

- Утворіть дієслова, ставлячи замість крапок дібрані префікси

<i>Пере</i>		
... <i>ходить</i>		→
...		
...		

Вивчення морфемної будови слова допомагає учням усвідомити зв'язок між лексичним значенням слова і його морфемним складом, розкрити багатство значень у суфіксах і префіксах, як змінюється семантика слова, їх відтінки у значеннях.

РОЗДІЛ 2. Система роботи над вивченням морфемної будови слова та елементів словотворення у початкових класах

2.1. Зміст програмних вимог з розділу «Будова слова»

Чинні програми з української мови для початкової освіти знайомлять учнів з будовою слова ще з 1 класу. Учні знайомляться зі словами-родичами, знаходять у них спільну частину.

У 2 класі продовжується робота над вивченням будови слова, учні знайомляться зі спорідненими словами, коренем як спільною частиною споріднених слів. Щоб сформувати в учнів поняття «спільнокореневі слова», у підручнику «Українська мова» пропонуються слова найбільш уживаних і доступних для учнів спільнокореневих слів. Ця тема має на меті акцентувати увагу учнів на лексичну схожість слів, що належать до різних частин мови, та виконувати вправи, визначаючи значущі частини слова та способи словотворення у кожному спорідненому слові, спостерігаючи при цьому за змінами в лексичних значеннях слів. Вивчення цих понять має на меті збагатити, уточнити й активізувати словниковий запас школяра, правильно вживати слова у мовленні.

З метою усвідомлення значення кореня в слові здобувачі початкової освіти, спостерігають за значенням спільнокореневих слів; омонімічних коренів, визначають корінь, підбирають спільнокореневі слова, складають речення із словами, що мають спільний корінь.

Знання про закінчення й основу слова учні здобувають у третьому класі. Учитель звертає увагу учнів на те, яку роль виконує закінчення в слові, як змінюється форма слова. Ці знання учні набувають спостерігаючи за словами в реченні, тексті, змінюють закінчення за допомогою питань і визначають його в словах.

Інколи школярі не розрізняють спільнокореневі слова і форми слова, близькі за значенням; омонімічні слова, різні за значенням

(дорога річ – дорога довга; підмети в реченні – підмети підлогу). Щоб зрозуміти значення кожного омоніма, треба дібрати спільнокореневі слова і ввести їх у словосполучення або речення.

В українській мові при зміні слова можна спостерігати за чергуванням голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г],[к],[х] →[ж], [ч], [ш] →[з], [ц], [с] у коренях слів. Це може викликати труднощі у правильному визначенні кореня.

Робота над визначенням кореня в слові тісно пов'язана з правописом, адже є чимало орфограм, які знаходяться в корені, префіксі, суфіксі, наприклад: вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом, та вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом, для цього треба звертатися до орфографічного словника.

Вимова і правопис слів з дзвінких приголосних перед глухими. Це слова типу *косьба, молотьба, легко, нігті*, що піддаються асимілятивним змінам, під час вимови вони озвінчуються.

Творенням слів з найуживанішими префіксами, що вносять у значення слова різні відтінки, з'ясування значення слів з різними префіксами, вивчають правопис префіксів *роз-, без-*, написання апострофа після префіксів *я, ю, є, ї*; практичне написання префіксів *з-* (*с-*) та правила переносу слів з префіксами.

Введення у речення, в текст слів із найуживанішими суфіксами, спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (годинник, денний, осінній), спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокореневих слів, які належать до однієї і тієї самої частини мови.

У 4 класі не вивчається розділ «Будова слова», однак під час опрацювання частин мови відомості, здобуті ними в попередніх класах, удосконалюються, узагальнюються, закріплюються на новому матеріалі.

Отже, вивчаючи розділ «Будова слова», здобувачі початкової

освіти отримують практичне уявлення про основу і закінчення, набувають навичок виділяти в основі корінь, суфікс, префікс, спостерігають за роллю суфіксів і префіксів у творенні нових слів, опрацьовують правописні норми, дізнаються про джерело поповнення мови новими словами.

Підготовка першокласників до вивчення теми «Будова слова»

Вивчення теми «Будова слова» починається з першого класу. Для збагачення і розширення активного словника молодших школярів треба навчити їх набувати вміння добирати споріднені слова. У вирішенні цього питання значне місце відводиться вправам, виконання яких забезпечує розвиток активного мислення дітей у період навчання грамоти.

Організація такої навчальної діяльності потребує подолання певних труднощів, зате позитивний результат її приносить учням радість і почуття пропедевтичних вправ на вміння добирати споріднені (слова – «родичі») і виділяти в них частинку, яка їх «ріднить», не лише учнів до свідомої роботи над темою «Будова слова» у 2-4 класах, а й інтерес до уроків навчання грамоти, спонукає до навчально-пізнавальної діяльності, викликає бажання вивчати рідну мову. При опрацюванні сторінок Букваря доцільно проводити роботу за його сторінками: можна назвати зображені предмети на звороті (Іграшки), назву іграшкам, які є у малят. (Літак, трактор). Що роблять діти на майданчику з іграшками? (Діти граються).

У що вони граються? (В різноманітні ігри).

Яка спільна частина «ріднить» слова ігри, іграшки? (Ігр-). Можна слово граються назвати «родичем» слів ігри, іграшки? бо таку дію виконують діти з іграшками), скласти речення з цими словами за поданими схемами:

Іграшки. (У малят є іграшки).

Граються. (Вони весело граються).

Ігри. (Діти граються в різні ігри).

Учитель розповідає дітям уривки з відомих казок, завдання: «Згадайте назву відомих вам казок».

- «... Узяв дід ріпку за зелений чуб, тягне руками, упирається ногами, добуває сил усіх, сопе, мов ковальський міх, - мучився. Потім, а ріпка сидить у землі, як пень.

- «...собі коза з козенятами. Пішла коза у ліс їсти шовкову, пити водицю струмкову. А козенята залишились самі, зачинили двері і нікуди не виходили. Повернулася коза заспівала...»

Вчитель проводить бесіду:

- Звідки ці уривки?
- А хто складає казки? (Народ і окремі люди. Яких називають...
- Незвичайні мрії людей перетворювали у казку. Яким іншим словом можна назвати незвичайні мрії? (Казкові).

Отже, у слова казка є «братик» - це слово казкар і «сестричка» - казкова (пісня). А яка частина їх ріднить? Пригадайте ще казки, складені казкарями. пропонує дітям вивчити напам'ять віршик. Шкільний дзвінок уже лунає, до школи школярів скликає. Потім дає завдання: у вірші слова, які «родичаються» між собою (шкільний, школи, школярів). Уведіть їх у речення за такими схемами: шкільний. (Лунає шкільний дзвінок); школи. (Школярі йдуть до школи).

Можна запропонувати послухати вірш «Вересень».

Звозить вересень в комори Кавуни і помідори, Спілих яблук, груш і слив Цілі гори натрусив. І вантажить гарбузи На машини і вози.

Постановкою запитання («На які дві групи можна поділити врожай вересня?») учитель готує дітей до виконання логічної вправи.

- Назвіть окремо слова на позначення фруктів і овочів.

Фрукти:	Овочі:
Яблука	Помідори
Груші	Гарбузи

Сливи Кавуни

-Доповніть ці рядки словами, які ви ще знаєте (персики, абрикоси, капуста, буряки, морква).

Далі вчитель продовжує бесіду:

- Як називається сад, де вирощують яблука, груші, сливи? (Фруктовий).

- Як називають магазин, де продають зібраний урожай? (Овочевий).

- У які дві групи можна об'єднати слова: фрукти, овочі, фруктовий, овочевий? Чому?

- Розгляньте малюнки. До поданих слів додайте назви на позначення маленьких тварин, птахів, щоб можна було довідатись. Хто є в кого: Корова – теля, коза - ..., кінь - ..., качка - ..., курка – ...

- Виберіть із пар слів ті, у яких є спільна частинка, яка їх ріднить (коза - козенятко, качка - каченятко, курка - курчатко).

- Послухайте загадку. Відгадавши її, ви довідаєтесь про той продукт харчування, який ми отримуємо від корови.

Біле, а не сніг, рідке, а не вода, солодке, а не цукор (Молоко).

- Згадайте народну казку «Гуси – лебеді». Вздовж якої річки бігла дівчинка, щоб визволити свого брата? (Молочної).

- Який предмет, зображений на сторінці Букваря, є «родичем» до слів-відгадок? (Молоковоз).

- Придумайте речення. До складу яких увійдуть слова – «родичі».
(Тече молочна річечка з кисільними берегами. Молоковоз - це машина).

Можна запропонувати дітям послухати уважно прислів'я: Де руки й охота, там добра робота. Тяжко тому жити, хто не хоче робити. Роботящі руки гори вернуть.

- Знайдіть у прислів'ях слова – «родичі». (Робота, робить, роботящі).

- А які ще прислів'я з цими словами чи зі словами, що з ними

«родичаються», ви знаєте? Учням можна запропонувати такі прислів'я: Хто в роботі, той у турботі. Для нашого Федота не страшна робота. Сьогоднішньої роботи на завтра не відкладай.

Подібні завдання можна використовувати при опрацюванні кожної сторінки Букваря.

2.2. Методика вивчення морфемної будови слова на уроках української мови в початкових класах

Вивчення морфемної будови слова у початковій школі має на меті дати учням практичне уявлення про основу і закінчення, формує вміння виділяти значущі частини слова (корінь, префікс, суфікс), добирати спільнокореневі слова. Ознайомлення здобувачів початкової освіти із морфемною будовою слова розкриває можливості для збагачення і уточнення словника, розуміння лексичного значення слова; зацікавленість до уроків мови, розвиває мовленнєві здібності учнів, формує навички грамотного письма.

В учнів повинні сформуватися значення понять: **основа, закінчення, корінь, суфікс, префікс** та їх роль у мовленні, розширенні словника учнів, розвитку логічного мислення.

Відповідно до програми розділ «Будова слова» вивчається у 2 класі, хоча перше знайомство з будовою слова відбувається у період навчання грамоти (пропедевтичний етап), далі учні засвоюють матеріал за вимогами програми (основний етап), у третьому і четвертому класі знання поглиблюються, удосконалюються на вищому рівні під час вивчення частин мови.

Навчально-методичний посібник з методики навчання української мови в початковій школі (авторський колектив за загальною редакцією М.С.Вашуленка) виділяють такі етапи вивчення розділу «Будова слова»: «1) пропедевтичний – підготовча робота до ознайомлення із значущими частинами слова (спостереження за спорідненими словами, добір

спільнокореневих слів і побудова речень); 2) ознайомлення із специфікою морфем у слові та з однокореневими словами; 3) закріплення і поглиблення знань про морфемну будову слова, які пов'язуються із формуванням мовленнєвих і правописних навичок» [6, с.32-33].

Система вивчення морфемної будови слова включає в себе: а) значення вивчення морфемної будови слова в системі вивчення всіх лінгвістичних розділів програмового матеріалу ; б) послідовність роботи над морфемними та словотворчими поняттями; в) взаємозв'язок роботи над формуванням правопису морфем із засвоєнням словотвору і граматики; г) зв'язок між вивченням морфемного складу слова і його лексичним значенням. Важливим положенням у системі вивчення морфемної будови слова є те, що всі морфемні частини у слові взаємопов'язані; значення кожної з них розкривається тільки у слові.

Ефективному засвоєнню морфемної будови слова сприяють різні види вправ. За видом діяльності вправи поділяються на такі **типи**:

«1) **спостереження за роллю морфем у слові**: розберіть слова за будовою, поясніть, яка частина другого слова змінила його значення (дуб – дубок); порівняйте слова **вчитель** і **вчителька**, поясніть, як утворилось друге слово.

2) **заміна морфем у слові** : у поданих словах замініть суфікс -ик суфіксом – ищ-. Яке значення мають утворені вами слова?; у поданих словах замініть префікс іншим, щоб вийшло слово з протилежним значенням.

3) **добір слів** : доберіть спільнокореневі до слова, які б належали до різних частин мови, поясніть, як вони утворились; добір слів за моделями й схемами тощо.

4) **морфемний розбір** передбачає аналіз слова за його будовою.» [6, с.34]

Розуміння основи слова тісно пов'язане з усвідомленням поняття **закінчення**. Закінчення – це змінна значуща частина слова, що виражає

граматичне значення і слугує для зв'язку слів у словосполученні й реченні. Формування поняття про **закінчення** слова передбачає формування початкових уявлень про закінчення. Це можуть бути вправи на спостереження, на зміну форм слова в тексті; на засвоєння терміну «**закінчення**» та яке значення воно відіграє у реченні (на вправах з деформованим текстом); на графічне позначення закінчення; на визначення закінчення у словах та його виділення, складання словосполучень з різних форм слів.

Робота над вивченням **кореня** на уроках української мови повинна носити практичний характер. Учні повинні засвоїти, що корінь – головна частина слова, в якій міститься лексичне значення, що це спільна частина споріднених слів. Слова, які близькі за значенням (синоніми), не вважаються спорідненими (сміливий, відважний). Слова можуть мати однакову мовну оболонку, однаково звучати (омоніми), але не вважаються спільнокореневими (літо і літній), у них різний корінь. Треба звертати особливу увагу на чергування голосних і приголосних у корені, тому що діти не завжди правильно визначають корінь, для цього необхідно добирати спільнокореневі слова, саме спільна частина споріднених слів передає основне значення слова.

Частина слова, що стоїть перед коренем і надає слову нового значення або відтінку називається «**префіксом**». За допомогою префікса створюються нові слова (ліс – праліс), слова з новими відтінками (їхати – переїхати) префікс стоїть перед коренем. Утворювати нові слова за допомогою префіксів можна майже від усіх частин мови, наприклад, швидкий – надшвидкий, гора – вгорі, говорити – переговорити тощо. Для ознайомлення учнів із префіксами краще брати словосполучення, речення з омонімічними префіксами та прийменниками (*доїхав до Херсона, ввійшов в клас*), вводиться його схематичне позначення.

Головне значення вивчення цієї морфеми – навчити правильно вживати в мовленні.

Засвоєння поняття «суфікс» доцільно починати із з'ясування значення цієї морфеми, яка стоїть у слові між коренем і закінченням або після кореня; суфіксів може бути декілька. За допомогою суфіксів можна утворювати нові слова (ліс – лісник), зменшено-пестливих суфіксів (сад – садок, лист – листочок), звертається увага на роль суфіксів у слові. Суфікс змінює значення слова, тоді як закінчення лише форму.

Щоб зрозуміти, як побудоване слово, необхідно навчити дитину розбирати його за будовою. Можна давати завдання і протилежного характеру: для цього подаються різні корені, суфікси, префікси, а учні мають зібрати слова. Такий вид роботи розвиває мовлення, формує логічне мислення.

У вивченні морфеміки і елементів словотвору застосовуються різні методи навчання. Важливим методом є спостереження за мовними явищами, метод бесіди, метод вправ, особливо актуальним є метод проблемно-пошуковий.

Усвідомлене вивчення будови слова, словотвору забезпечує правильне користування ними в усному й писемному мовленні (комунікативно-діяльнісний підхід). [6]

У процесі вивчення цього матеріалу виникає ряд труднощів, які пов'язані з тим, що діти:

- «аналізуючи слова, враховують лише зовнішнє їх оформлення (збіг окремих звуків) і не замислюються над значенням слів (*літо і літати*);
- помилково вважають однокореневими, скажімо слова *парк і сад* (місце де ростуть дерева) різні за значенням слова, забувають про зовнішнє (звукове) оформлення однокореневих слів;
- не бачать того, що в коренях слів можливе чергування звуків (*книга, книжка*);
- не розрізняють однокореневих слів і форм одного й того самого

слова (*синій, синітити і синій, синього*);

- з'єднують корінь із префіксом (наприклад, якщо для виділення кореня із слів *забіг* доберуть споріднені слова *забігати, забігти*, то у них виникає бажання помилково прийняти за корінь *забіг-*, при доборі ж інших слів: *бігти, біг* –корінь буде виділено правильно);

- «склеюють» корінь із суфіксом (наприклад, аналізуючи слово *робітник* учні можуть дібрати споріднені слова *робота, заробіток, робітничий* визначити корінь *робот-, робіт-*, добір же слів *зароблений, робити, роботящий* переконує учнів в тому, *-от-, -іт-* - суфікси, а не частиникореня;

- «склеюють» між собою суфікси (наприклад, визначають у слові *козенятко* суфікс *-енятк-* або *-ятк-* насправді ж тут три суфікси *-ен-, -ят-, -к-*);

- «склеюють» суфікс і закінчення (наприклад, у слові *нічка* визначають, як суфікс *-ка-*)»[6, с.40].

Засвоєння понять із морфеміки і словотвору дає широкі можливості для систематичної роботи над словом під час вивчення будь-якої мовної теми.

Крім вправ, уміщених в підручнику, можна подати й інші цікаві завдання. Це спонукатиме школярів користуватися словниками, сприятиме розвитку кмітливості. Наприклад:

1. Побудуйте невеличку розповідь за малюнком. Випишіть з тексту назви істот. Визначте в них основу та закінчення.

2. Прочитайте прислів'я. знайдіть спільнокореневі слова і визначте в них корінь. Поясніть чергування голосних і приголосних звуків у коренях.

3. За зразком доберіть назви тварин та птахів їхніх малят, які зображені на малюнку. Чим відрізняються пари слів, що вони означають?

Кіт – кошеня, гуска- гусеня.

4. Випишіть з вправи пари спільнокореневих слів, виділіть в них корінь і суфікс. Поясніть за допомогою яких суфіксів утворені слова.

5. Знайдіть у тексті споріднені слова. Позначте корінь. Подумайте, якого значення надав суфікс у слові малятко? Виділіть префікси у словах сфотографувати, приїхати, намалювати, віддати. Чому у слові сфотографувати пишемо префікс с-?

6. Розкажіть казку за малюнком. Підберіть до слова лисиця спільнокореневі і розберіть їх за будовою.

(Малюнок «Лисиця і вовк»).

7. Відгадайте загадки. До слів-відгадок доберіть спільнокореневі слова, визначте корінь.

У ході виконання таких завдань необхідно звертати увагу на усвідомлення учнями значення «спільнокореневі слова», бачити і розуміти відтінки в значеннях похідного слова та його морфем. Такі вправи необхідно проводити систематично, тим самим активізуючи мовленнєву діяльність здобувачів початкової освіти, використовуючи для цього різні види роботи.

2.3. Експериментальне дослідження вивчення морфемної будови слова у 3 класі

Під час вивчення морфемної будови слова у початковій школі нам цікаво було дізнатися, як учні 3 класу оволоділи знаннями з даної теми, а саме: чи вміють добирати спільнокореневі слова, визначати морфемі в слові, розбирати за будовою, пояснювати відтінки і значення новоутворених слів, чи сприяють додаткові завдання для кращого засвоєння матеріалу?

Наслідки експерименту засвідчили, що учням легше робити морфемний аналіз слова, добирати спільнокореневі слова. Вони можуть пояснити значення слів, але деякі слова викликають труднощі для розуміння.

Виконані завдання свідчать, що не всі учні засвоїли даний матеріал. Про це говорить кількість допущених помилок, зроблених дітьми при виконанні завдань, були помилки у визначенні кореня слова, плутали споріднені слова і форми одного й того ж самого слова.

Лише після виконання додаткових завдань: слухання лінгвістичних казок, розгадування кросвордів, ребусів, додаткових завдань, вправи були виконані набагато краще і правильніше порівняно з раніше виконаними завданнями, учні справилися із контрольним завданням набагато швидше і правильніше.

Як бачимо, спеціально підібрані вправи і завдання впливають на рівень розуміння морфемної будови слова та способів словотворення молодшими школярами, вони допомагають краще зрозуміти процес збагачення української мови новими словами за допомогою префіксів і суфіксів.

Таким чином, вивчення розділу «Будова слова» має велике значення у засвоєння морфемних понять, дає можливість проникнути в зміст похідного слова, усвідомити функціональну роль кожної морфемі, дізнатися про шляхи поповнення лексичного фонду української мови.

Вживання в мовленні похідних слів ґрунтується передусім на розумінні учнями їх лексичних значень. У свою чергу значення таких слів не може бути до кінця усвідомленим, якщо учень не бачить в окремих афіксах носіїв словотворчого значення. Тому надзвичайно важливо на уроках вивчення частин мови 3-4 класах продовжувати роботу, розпочату під час опрацювання будови слова і спрямовану на формування в учнів поняття про морфему як значущу частину слова, на усвідомлення ними узагальненого характеру семантики морфем.

У процесі опрацювання розділу «Будова слова» в учнів виникає інтерес до вивчення української мови, формуються мовленнєві, орфоепічні та орфографічні навички.

ВИСНОВКИ

У ході написання нашої кваліфікаційної роботи було вивчено і проаналізовано наукову літературу з теми дослідження, в результаті чого ми дійшли до таких висновків:

1. Формування у молодших школярів поняття про морфемну будову слова і словотворення є досить важливим компонентом у вивченні української мови. Окремі аспекти вивчення морфемної будови слова досліджувались такими вченими: О.К. Безпояско, М.Я. Плющ, К.Г. Городенською, М.С. Вашуленком, С.І. Дорошенком, В.О. Горпиничем, Т.Я. Біленькою, Н.Ф.Клименко, Т.Ю. Горбунцовою, Т.Ф.Потоцькою, О.С.Шевчук та іншими. Усі ці дослідження представляють науковий інтерес.

2. Вивчення розділу «Будова слова» проходить за такими етапами:

1) пропедевтичний – діти знайомляться із значущими частинами слова, спостерігають за словами-родичами, добирають спільнокореневі слова; 2) розглядаються морфеми у слові та їх значення, однокореневі слова, учні вчаться робити елементарний морфемний та словотворчий аналіз слів; 3) удосконалення та поглиблення знань учнів про морфемну та словотвірну будову слова, робота над орфограмами, формування правописних навичок.

3. У процесі нашого дослідження ми пропонували різні види вправ і завдань на визначення морфем у слові, добір спільнокореневих слів, творення нових слів, звертали увагу на словотворчі афікси, використовували кросворди, ребуси, лінгвістичні казки, ілюстрації, картини, що сприяє кращому засвоєнню мовного матеріалу, збагачує мовлення новими словами за допомогою префіксів і суфіксів. Спеціально підібрані вправи і завдання впливають на рівень розуміння морфемної будови слова та способів словотворення молодшими школярами.

4. Ознайомлення учнів із будовою слова і елементами словотвору

позитивно впливає на учнівське мовлення, дає можливість проникнути в структуру і зміст похідного слова, зрозуміти роль кожної морфеми, дізнатися про шляхи поповнення новоутвореної лексики української мови. Учень збагачує і поповнює свій словниковий склад мовлення, увиразнює його за допомогою словотворчих засобів, ознайомлення з новими словами та словами, з похідною основою.

5. Систематична робота над морфемною будовою слова сприяє підвищенню учнівського інтересу до вивчення української мови, їхньому мовленнєвому розвитку, формуванню компетентностей, підвищується мовна грамотність на всіх лінгвістичних рівнях: орфоепічному, орфографічному, лексичному, граматичному тощо, у чому ми переконались під час проведення констатувального експерименту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабій І.М. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір: Навчальний посібник / І.М.Бабій, Н.І.Лісняк. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2006. – 88 с.
2. Баліцька Н.Г. Дидактичний матеріал до вивчення теми «Будова слова» / Н.Г. Баліцька. – 1990, №6.
3. Безпояско О.К. Морфеміка української мови / О.К. Безпояско, К.П.Городенська. – К., 1987.
4. Будна Н.О. Довідник учня початкових класів / Н.О.Будна., О.В.Козуб – Тернопіль, 1995 – 13-15с.
5. Вакарюк Л. Українська мова. Морфеміка і словотвір / Л. Вакарюк, С.Панцьо. – Тернопіль. – 2010. – 200 с..
6. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод. посіб. / М.С. Вашуленко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2018. – 400 с.
7. Вашуленко М.С. Методика навчання української мови/ М.С. Вашуленко. – К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
8. Вашуленко М.С. Українська мова: підручник для 3 кл./ М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко, Н.А. Василівська. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с.
9. Вашуленко М.С. Урок української мови / М.С. Вашуленко // Початкова школа. – 2014. – №1. – 94 с.
10. Вашуленко М. Навчання української мови в 4 класі / М. Вашуленко // Початкова школа. – 2003. – №1. – 247 с.
11. Вашуленко М.С. Українська мова: підр. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М.С. Вашуленко, С.Г. Дубовик. О.І. Мельничайко - К.: Видавничий дім «Освіта», 2016. – 192 с.
12. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С.Олійник. – К.: 1989.

13. Горпинич В.О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Навчальний посібник / В.О.Горпинич. – К.: Вища школа, 1999. – 207 с.
14. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір / В.О. Горпинич. – К.: 1977.
15. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія / В.О.Горпинич – Дніпропетровськ, 1998.
16. Городенська К.Г. Словотвірна структура слова / К.Г. Городенська, М.В. Кравченко. – К., 1981.
17. Грищук В.В. Український відприкметниковий словотвір/ В.В.Грищук – Івано-Франківськ, 1995.
18. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87.
19. Дідівська Л.П. Словотвір, синонімія, стилістика / Л.П. Дідівська, Л.О.Родніна. – К., 1982.
20. Довідник школяра молодших класів. – Харків: Школа – видавничий дім, 2003.
21. Дорошенко С.І. Методика викладання української мови / С.І.Дорошенко. – К.: Вища школа, 1980 – 421с.
22. Захарчук Н.Г. Дидактичні вправи // Початкова школа / Н.Г.Захарчук. – 1998 – 79с.
23. Зівако В. Цікаві завдання з української мови в початковій школі / В. Зівако, С. Непийвода.– Тернопіль: Підручники і посібники, 2004.– С. 60-72с.
24. Кашуба Л.І. Навчання через гру. – Тернопіль: Мальва – ОСО, 2007.
25. Клименко Н.Ф., Корпіловська Є.А. Морфемні структури слів у сучасній українській мові // Мовознавство. – 1991.-№4.
26. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української мови. – К., 1998.
27. Морфологічна будова сучасної української мови. – К., 1975.

28. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2017.
29. Наумчук М.М.Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови /М.М. Наумчук, Л.П. Лушпинська.– Тернопіль: «Астон», 2002. – 219 с.
30. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі / М.М. Наумчук // Початкова школа. – 2015. – №8. – 81 с.
31. Невідомська Л.М. Вивчення словотвору в школі (Методичні рекомендації). – Тернопіль, 1986.
32. Печерна В.В. Суфікс. Словотворча роль суфіксів //Початкове навчання та виховання – 2008, 38 с. – С. 7 – 9.
33. Плющ М.Я. Граматика української мови: У 2- ч. Ч.1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Підручник / М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 2005. – 286 с.
34. Полюга Л.М. Словник українських морфем / Л.М.Полюга. – Львів: Світ, 2001. – 448 с.
35. Потоцька Т.Ф. Лексична робота з розділу «Будова слова». – 1990, №1.
36. Потоцька Т.Ф. Морфемне та словотворче конструювання на уроках української мови. – 1987, №2.
37. Савицька В.П. Словотворча робота при вивченні теми «Будова слова». – 1990, №10.
38. Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979.
39. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1 – 2 класи. – К.: ТД «Освіта-ЦЕНТР+», 2018. – 240 с.
40. Шевчук О.С. Способи словотвору в сучасній українській літературній мові. – Донецьк, 1990.
41. Шкуратяна Н.Г. Сучасна українська літературна мова: модульний курс: навчальний посібник/ Н.Г Шкуратяна, С.В. Шевчук. – К.: Вища школа, 2007. – 823 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Науково-ігровий урок-залік (конспект уроку)

Мета. Закріпити знання учнів про морфемну будову слова, незмінність основи та змінність закінчення спорідненість слів, знання про корінь, префікс, суфікс, як значущі частини слова;

Узагальнити знання про зміни в коренях слів (чергування голосних та приголосних), правопис префіксів роз-, без-, з-, с-, при-, пре- про словотворчу роль префіксів та суфіксів. Закріпити вміння самостійно виконувати морфемний аналіз слів, підбирати слова до поданих схем, вчити учнів розв'язувати кросворди, ребуси, чайнворди, самостійно складати морфологічні шаради. Навчати учнів точно і вільно розмовляти, формулювати правила, ставити і вирішувати проблеми, проблемні ситуації, спонукати дітей до міркувань, порівнянь, доведення;

Розвивати лінгвістичну пам'ять, увагу й інтерес до мови в цілому, сприяти розвитку культури усного й писемного мовлення;

Виховувати любов і живий інтерес до рідної мови, до різноманітних мовних явищ, повагу і шану до рідної мови, землі, синівські почуття до природи, любов до матері.

Обладнання. Графічна дошка, переносні графічна та магнітна дошки, таблички («Перевір з па словником» з цитатами до творів відомих письменників), сигнальні картки, орфографічні словники.

Хід уроку

I. Організація класу, повідомлення теми, завдань уроку, знайомство з календарем уроку.

II. Перевірка домашнього завдання (вміння складати морфологічні шаради).

1. Перевірка домашнього завдання (складених учнями шарад та правил на визначення морфем).

1. Сторінка уроку «Парадова»

2. Розгадування шарад, запропонованих вчителем:

А) корінь не важко в «путівці» знайти, префікс побачиш у «сутінках» ти, знайдеш у «збірнику» суфікс у мить. Разом навколо планети летить.

Б) корінь в слові «вихідний», там і перший префікс мій, другий – в слові «набуття», разом – родич відкриття.

2. Сторінка «Кмітлива»

3. Бесіда про закінчення та основу. (Правила, приклади).

3. Мовна гра «Замкни ланцюжок».

Називається слово (наприклад, весна), підкреслюється кінцева буква основи **Н**, далі називають слова, основа яких починається на **Н** (наприклад, номер) і т.д.

При цьому кожен учасник прагне дібрати іменник з початковим (кінцевим) звуком основи першого слова «Весна» («в»), щоб замкнути ланцюжок: весна-номер річка-Київ.

4. Бесіда про корінь слова (визначення кореня та споріднених слів).

4. Сторінка «Чайнворда».

Кожне слово в чайнворді – односкладовий іменник (в якому): дітям дається завдання, а вони записують на дошці слова.

Синонім слова «покрівля» (дах).

Співочий колектив (хор).

Сім'я бджіл – (рій).

Спиртовий розчин хімічного елемента для дезинфікації ран (йод).

Корінь слова «подарунок» (дар).

Український відповідник російського слова «вещь» (річ).

Талон з каси про оплату купленого товару (чек).

Домашня тварина, яку особливо люблять діти (кіт).

5. Сторінка «Ігрова».

Проблемне запитання до учнів.

- чим відрізняються 2 групи слів:

Сніговій, хурделиця, метелиця, завірюха, хуртовина, хуга, заметіль, віхола, завія (синоніми).

Сніговій, сніг, снігопад, сніжинка, сніжок, снігурі, засніжений.

Снігурочка, сніговиця...(споріднені слова).

Проблемні запитання: яка різниця між словами-синонімами і спорідненими словами?

Хитре запитання: чи є спорідненими такі слова: «ніж» і «ніжка»?

Гра на уважність: «знайди зайве слово»

(завдання: треба з групи слів відшукати слово, що не є спорідненим до інших).

1. Мова, примовляти, мовчанка, розмова, скоромовка.

2. Хліб, хлібчик, хлібороб, хлібинка, хлівець.

3. Ліс, проліс, лісник, лисичка, лісовий.

4. Село, селяни, сільський, сіль.

5. Запоріжжя, запорошений, запорожець, запорізький, пороги.

Добери споріднене слово.

Зима... (прикметник). Весна... (іменник). Дитина... (прикметник).

Радість... (дієслово). Україна... (прикметник).

Запитання: які зміни можуть відбуватися в коренях слів? (чергування голосних та приголосних звуків) На дошці табличка з словами: берег, плуг, дорога, кожух, пух.

Завдання. Змінити слово так, щоб відбулося чергування.

Письмо: утворити нові слова (дібрати споріднені, щоб відбулося чергування):

1 варіант – «ходити», **2 варіант** – «летіти».

Гра «Е чи И» (робота з сигнальними картами): стебло, весло, зима, село, весна, вишневий, озеро, великий, веселий, глибокий, цегляний, дев'ятий, черговий, швидкий.

Гра «Назви перевірене слово»: стежина, тижневий, шелестіти, береговий, березовий, листочок, шептати, щебече, 9вечеря), серпневий.

6. Сторінка «Словникова», «Ребусові»

1. Діти за словниками перевіряють написання слів – медаль, лимон, циклон, сметана.

2. Розгадування ребусів.

7. Сторінка «Жартівлива»

1. Ігровий прийом на уважність: визначити префікси, якщо вони є в словах: співати, співавтор, проміняти, проміння.

8. Сторінка «Кросвордова»

(4 учнів працюють самостійно біля дошки, решта групами по 4). чо
Висновки про написання роз, без, з, с, пре, при.

9. Гра з суфіксами

(на картинках – суфікси – хто більше з цими суфіксами утворить слів).

10. Сторінка «Щасливий випадок» (вчитель дає запитання – учні відповідають за 1 хв.).

11. Розбір слова за будовою (біля дошки «хто швидше?»): подорожник, проліски, засніжений, безхмарного, замріяного, прекрасними, соколяточка. Пояснення -2-3 хв.

12. Підбери слова за схемами.

13. Вікторина + розбір складних слів: буревій, сльзовий.

14. Сторінка «Співаночка» (виконуються пісні про морфему) – 5 хв. (Відпочинок).

15. Сторінка «Творча» (Написати твір-мініатюру за опорними словами (демонструються на дошці):

С.не небо, ч.ста блак.ть, в.сняна пора, молоді л.сточки, білокорі
б.різки, лаг.дне пром.н...

(Діти виконують завдання за вибором).

IV. Підведення підсумків уроку, виставлення оцінок.

V. Домашнє завдання.

Скласти кросворд, ребус, або чайнворд.

Додаток Б**Конспект уроку з теми «Закінчення слова» (3 клас)**

Мета. Формувати в учнів уявлення про закінчення слова як його змінну частину. Вчити визначати закінчення в словах шляхом словозміни, виховувати повагу до праці хліборобів, бережливе ставлення до хліба.

Хід уроку

1. Повідомлення теми і мети уроку, мотивація навчальної діяльності учнів.

- Ви вже знаєте, як будуються текст і речення. Слова також мають свою будову. Досі ми ділили слова тільки на склади. Але в них можна визначати й інші частини, які мають певне значення. Вивчаючи складові частини слова, ви дізнаєтесь, як утворюються слова, як вони будуються, яких нових значень можуть набувати. Над темою «Будова слова» ми працюватимемо довго. Ви будете виконувати багато цікавих вправ, які допоможуть вам краще вивчити рідну мову.

2. Робота над засвоєнням поняття «закінчення слова»:

а) виконання вправи-виписування словосполучень із словом *праця* за зразком;

б) виділення рамочкою змінної частини в слові *праця*;

в) ознайомлення з визначенням «закінчення слова» (за підручником);

г) спостереження за зміною слів при введенні їх у речення;

д) висновок про роль закінчення слів у мові.

3. Осмислення набутих знань:

а) колективне виконання вправи; у процесі роботи над текстом учитель реалізує виховну мету уроку, проводить словникову роботу

(слово *шана* споріднене зі словом *шанувати*; слово *добробут* означає *достаток*, коли люди мають усе необхідне для життя); б) робота з розвитку мовлення за серією ілюстрацій на тему «Звідки хліб прийшов на стіл?»

- Прочитайте слова, записані на дошці (ліс, лісок, лісник, лісовик).

- Скажіть, як називають ці слова? (Спорідненими).

- Чому? (Мають спільну за звуковим складом і смисловим значенням частинку **ліс**).

- Ця частинка називається коренем даних слів і виділяється позначкою

- Отже, спільна частинка яких слів називається коренем? (Споріднених).

- Тепер прочитайте правило, яке є у вас в підручнику.

- Слова із спільним коренем називають ще спільнокореновими.

Після вивчення кореня діти знайомляться із закінченням слова. Взнають, що для того, щоб знайти закінчення в слові, треба його змінити.

- Прочитайте речення. (Праця людей годує. Бережи (що?) працю людей.

- Краса створюється (чим?) працею. Герої народжуються (у чому?) у праці.

- Зверніть увагу, як змінюється слово праця.

- Виділіть частину, яка змінюється, позначкою П .

- Назвіть у кожному слові частинку, яка змінюється.

- Прочитайте з підручника мовчки правило, обведене червоною рамкою.

- А тепер скажіть, як називається змінна частинка слова.

Далі йде вивчення префікса.

-Сьогодні на уроці ми будемо вивчати ще одну частину слова, яка називається префіксом.

- Прочитайте правило з підручника.

- Виділіть префікси у словах, які ми прочитаємо хором:

Підходять, виходять, переходять, заходять, відходять.

- Із правила ми дізнались, що префікс стоїть перед коренем, тому спочатку виділимо корінь.

- Прочитайте в кожному слові частинку, що стоїть перед коренем.

- Як називається ця частина слова?

- А зараз проведемо гру. Я буду читати слова, а ви плескайте в долоні, коли в слові є префікс **пере-**.(Прийти, перейти, приїхати, переїхати, перелетіти, відлетіти).

Після префікса діти вивчають суфікс. Вони визначають у слові корінь, а частинку, яка стоїть після нього, позначають суфіксом.

Наприклад: **сад, садок**

4. Підсумок уроку.

- Яку важливу тему ми почали вивчати на уроці? Що нового про слово дізнались? (Слова можуть змінюватись. Змінна частина слова називається закінченням. Закінчення служать для зв'язку слів у реченні). Які слова можуть мати таке закінчення: -а (вода, ріка); -ий (чорний , зелений).

5. Домашнє завдання.

Робота над завданнями під час вивчення теми «Будова слова» потребує від учнів осмисленої діяльності, допомагає їм збагачувати словник, пробуджує інтерес до вивчення мови, підвищує культуру мовлення.

ДОВІДКА

про перевірку на текстові збіги у Науковій бібліотеці

кваліфікаційної роботи СВО Бакалавр

спеціальності 013 Початкова освіта (денна форма)

Автор роботи	Демченко А
Назва роботи	Використання ефективних прийомів навчання у процесі вивчення морфеміки і словотвору
Факультет	Педагогічний факультет
Науковий керівник	Доцент Сугейко Л.Г.
Роботу перевірено за допомогою програмного засобу	Unicheck
Ідентифікаційний номер роботи	ІД файлу:1002567510
Результати перевірки	Схожість 87,7%

директорка Наукової бібліотеки

Нателла АРУСТАМОВА

бібліотекарка I категорії

Стефанія Сობоль

Власник документу:
Оксана Белінова

ID перевірки:
1003327133

Дата перевірки:
19.05.2020 13:33:32 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
19.05.2020 13:40:42 EEST

ID користувача:
54724

Назва документу: Demchenko Page 2020

ID файлу: 1003327133 Кількість сторінок: 43 Кількість слів: 9072 Кількість символів: 52762 Розмір файлу: 10.02 KB

22.7% Схожість

Найбільша схожість: 22.7% з джерело <https://stud-baza.ru/demchenko-marfenna-budini-dava-s-garantovaniy-shkol-dipl>.

22.7% Схожість з Інтернет джерелами

7

Page 40

Не знайдено жодних джерел у Бібліотеці

5.04% Цитат

Цитати

15

Page 40

Вилучення переліку посилань вимкнено

4.85% Вилучень

Джерела менше, ніж 8 слів або 1% автоматично вилучено

Page 40

4.85% Вилучення з Інтернету

415

Вилучений текст з Бібліотеки відсутній

Підміна символів

Не знайдено замієних символів

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

51
Додаток І

Демченко Анастасія Юріївна
освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна
діяльність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ:

- дотримуватися:
 - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
 - принципів та правил академічної доброчесності;
 - культурної толерантності до академічного плагіату;
 - моральних норм та правил етичної поведінки;
 - толерантного ставлення до інших;
 - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- укладати згоду на:
 - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
- не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилання на їхню роботу;
- своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його іміджу;
- не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
- підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
- поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, расову належність, релігійні й політичні переконання;
- не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
- відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
- уникати виникнення у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і службових зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
- не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і працівників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення будь-яких дій;
- не вимагати отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних дій досягти власних корисних цілей;
- не надавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

Демченко
(підпис)

15.04.20
(дата)

Демченко А.Ю.
(ім'я, прізвище)